

Evolució i procés de gramaticalització del marcador discursiu *noresmenys* en català antic

Caterina Martínez Martínez (Alacant)

Summary: This work studies the grammaticalization process of the counter-argumentative connector *noresmenys* from its origin as a quantifying adverb to the current value of concessive discourse marker, from the 13th to the 18th century. Within the framework of Cognitive Grammar, especially of Grammaticalization Theory and of the latest contributions around Construction Grammar, we explain the evolution of the concessive connector, paying special attention to the Theory of Argumentation and the dynamics of the Theory of Intersubjectification. With a vision of language and language change rooted in use, in this case, metadiscursive use, we carry out a revision of the conceptual sources and values of *noresmenys* documented in legal, administrative, epistolary and religious Catalan texts.

Keywords: *Noresmenys*, grammaticalization, counter-argumentation, scalarity, intersubjectification, Construction grammar, concessivity ■

■ 1 Introducció¹

Resseguir la travessia a través del temps de la gramaticalització dels mots és una tasca tan ingent com enriquidora. Especialment, si es tracta de peces a mitjan camí entre el lèxic i la gramàtica com un connector. *Noresmenys* (i el paral·lel *nogensmenys*) ha recorregut un llarg procés de canvi semàntic, des de

1 Aquest estudi s'ha dut a terme a l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència, Ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes de recerca següents: “Gramàtica del Català Modern (1601–1834)” (MINECO, Ref. FFI2012-37103); “Continuació de la Gramàtica del Català Moderno (1601–1834)” (MINECO/FEDER, Ref. FFI2015-69694-P); “Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern (Gcm)” (IEC, Ref. PT 2012-S04-MARTINES; IEC1-15X); Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana, Ref. PROMETEOII-2014-018), finançat amb fons FEDER de la UE; i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, Ref. GITE-09009-UA).

la seva gènesi com a adverbi quantificador fins al valor de marcadore discursiu concessiu actual.

L'anàlisi de *noresmenys* (i de *nogensmenys*) s'emmarca dins un estudi global sobre el procés de generació dels connectors contraargumentatius. Partim de la perspectiva de la Gramàtica Cognitiva, molt especialment, de la Teoria de la Gramaticalització (Hopper / Traugott, 1993; Traugott / Dasher, 2002). Hi tenim també presents, tot i que per motius d'espai no s'hi podrà aprofundir adequadament, les aportacions més recents de la Gramàtica de Construccions (GxC) (Goldberg, 1995; Traugott / Trousdale, 2014) que enriqueixen els instruments d'anàlisi de la GxC amb una visió de la llengua i del canvi lingüístic arrelats en l'ús (Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic, Pragmàtica Diacrònica). Unes altres aportacions, com a bases teòriques i com a eines d'aplicació concreta, ateses ací són la Teoria del Prototip (Geeraerts, 1997), la Teoria de la Subjectivació (Traugott / Dasher, 2002; Traugott, 2010) i de la Intersubjectivació (Nuyts, 2005; Traugott, 2010; Narrog, 2012).

Les dades que fonamenten l'estudi són les que ens forneixen els corpus textuais CICA i CIMTAC (Antolí / Sánchez, 2014), amb un total de vora 600 ocurrències. La major part pertanyen a textos administratius (55,6%), jurídics (20,4%), a epistolaris i dietaris (14,2%) i a obres religioses i morals (9,8%) de caire argumentatiu. En origen, hi ha una relació directa entre l'evolució del marcadore discursiu *noresmenys* i aquests gèneres (Pons Rodríguez, 2015).

Ací ens ocuparem de la forma *noresmenys*. Deixem per a un altre estudi variants d'interès, com ara *resnomenys*, *resnomanco* i, sobretot, *nogensmenys*.

■ 2 Estat de la qüestió

La tradició lexicogràfica s'ha decantat per qualificar *noresmenys* com un arcaisme de la llengua catalana. El DCVB recull els dos valors predominants: l'additiu de 'a més', 'igualmente', i el concessiu de 'amb tot i això'; en canvi, no diu res del valor metadiscursiu. La *Gramàtica* de Fabra (1922) qualifica la variant *nogensmenys* "d'imitació del francès *néanmoins*", i afirma que l'ús de la conjunció continuativa *no res menys* és "arcaic" i, de fet, no l'inclou al seu *Diccionari*. Semblantment, Coromines (DECat, s.v. *noresmenys*) arplega totes les variants del "compost adverbial" (*no res menys*, *res-no-val*, *resmenys* i *resnomenys*) que "figura molt sovint en els escrits dels s. XIV–XV" i vincula la gènesi del valor concessiu a una altra construcció (*no per çò menys* o *nomenys per açò*).

Com adverteix Cuenca (1991), els nostres gramàtics organitzaven els connectors de les oracions adversatives en restrictius (Badia, 1962), correctius (Sanchis, 1950) o contrapositiu (Ruai, 1975); i és, entre aquests darrers, on trobem els que tenen un matis concessiu com ara *encara que*, *amb tot*, *així i tot*, *no obstant això*, *tanmateix* i *nogensmenys*. Veny (1993: 130) afirma que *noresmenys* “pertany a la trencafila de partícules oblidades dins el llenguatge col·loquial i solament ressuscitades en un registre molt formal”, com *ultra* o *àdbuc*, relegats a la llengua literària.

Actualment, al *DIEC*, únicament té l'entrada de *nogensmenys* (adverbi) i amb el significat concessiu ‘sense que sigui obstacle allò que s’acaba de dir o que queda sobreentès’. Sorprenentment, *nogensmenys* és absent dels textos medievals; i, en canvi, és *noresmenys* la forma bàsica. Entre els s. XVII i XX, hi ha un buit documental de *noresmenys* en qualsevol dels sentits que analitzarem. No és fins al s. XX, en la traducció de l'obra de Shakespeare feta per Magí Mora i Galícia, contemporani de Fabra, que trobem aquest sentit concessiu en el paral·lel *nogensmenys*. Caldrà aprofundir en els motius que pogueren dur Fabra a optar per *nogensmenys*.

És a les darreries del s. XX quan arranca la recerca sistemàtica sobre els connectors, sobretot en anglès i en francès i a redós de la Lingüística del Text, la Teoria de l'Argumentació i la Teoria de la Rellevància. Són fonamentals, dins l'àmbit sincrònic, els treballs de Cuenca (1991), Marín (1998) o Bach (2009); i, en el diacrònic, els de Cuenca (1989), Garachana (1997) i Cuenca / Massip (2005). Cal remarcar l'estudi de Garachana (2014) sobre la gramaticalització de *no obstante*, i el de Pérez Saldanya i Salvador (1995) sobre *encara*, amb el qual *noresmenys* manté, com veurem tot seguit, punts en comú, sobretot, quant al pas del valor additiu al concessiu.

Són especialment remarcables per al nostre estudi les propostes de Dik (1968) i Franchini (1986) a tomb de l'etiqueta de “matisadors”.² Així com la definició que en fan Barrenechea / Manacorda (1971) i Cuenca (1990: 156):³ “elements connectors que poden acompanyar un nexa explícit o implícit (zero) i que tenen la funció de precisar la relació semàntica existent entre els membres connectats”. Hi caben tota mena de categories i *noresmenys* hi apareix com a adverbi; sintàcticament, es caracteritza per la possi-

2 Dik (1968: 34–37) es basa en la possibilitat o la impossibilitat de combinar coordinadors i subordinadors, mentre que Franchini (1986: 196) distingeix entre coordinadors –nexes no combinables amb coordinadors–, subordinadors –nexes combinables– i matisadors –connectors combinables amb qualsevol estructura coordinada–.

3 Cuenca ofereix una classificació dels tipus de connectors en les oracions adversatives i situa *nogensmenys* entre els “matisadors adversatius”.

bilitat d'acompanyar nexes diversos semànticament compatibles, la mobilitat posicional, i la connexió textual (intraoracional).

L'etiqueta de “marcador discursiu” de Schiffrin (1987: 31), “sequentially dependent elements which bracket units of talk”, també és aplicable a *noresmenys*, ja que aconsegueix els trets prototípics d'un marcador discursiu:

it has to be syntactically detachable from a sentence; it has to be commonly used in initial position of an utterance; it has to have a range of prosodic contours e.g. tonic stress and followed by a pause, phonological reduction; it has to be able to operate at both local and global levels of discourse, and on different planes of discourse, this means that it either has to have no meaning, a vague meaning, or to be reflexive (of the language, of the speaker). (Schiffrin 1987: 328)

Una altra denominació interessant aplicable a *noresmenys* és la de *counter-expectation marker* (Heine *et al.*, 1991: 192): elements que es refereixen a aquelles situacions que es desvien de les normes o de les expectatives comunament acceptades o previstes pels interlocutors.

Pel fet de tractar-se d'un connector, Bell (2010) estudia la “variability of scope”, és a dir, l'abast anafòric i/o catafòric d'aquest en tots els nivells comunicatius. Concretament, parla de l'extensió interna o externa a què el marcador guia l'oient/lector (O/L) per cercar la informació discursiva o metadiscursiva prèvia o posterior o el coneixement enciclopèdic necessari per a descodificar el significat de P (enunciat) que serà cancel·lat per Q (enunciat). L'abast del connector pot ser global (il·limitat) o local (limitat); els d'abast limitat solen estar formats per un ítem referencial, la funció del qual és substituir la clàusula del primer element.

La Teoria de l'Escalarietat (Grice, 1975; Anscombe / Ducrot, 1983; Kay, 1990), el concepte de [PREFERÈNCIA] (Traugott / König, 1991; Garachana, 1998) i la Teoria de la (Inter)subjectivació (Traugott / Dasher, 2002; Traugott, 2010; Narrog, 2012; i, fins i tot, Nuyts, 2005) ens són eines útils per la gramaticalització de *noresmenys*.

Aplicada a la Teoria de l'Argumentació, l'escalarietat és un conjunt ordenat d'elements que tenen alguna propietat en comú (Anscombe / Ducrot, 1983). L'orientació o l'ordenació de l'escala depèn de factors de tipus pragmàtic. Grice (1975: 46) la concep com un tipus d'implicatura de quantitat generalitzada, els elements de la qual expliciten límits inferiors i n'impliciten de superiors (comptables, concrets en un primer moment, i, després, incomptables, abstractes).

Un altre dels conceptes d'Anscombe i Ducrot, de gran utilitat a l'hora d'explicar el funcionament de *noresmenys* concessiu en la dinàmica contra-

argumentativa, és el d'“arguments antiorientats”. En l'estructura contraargumentativa prototípica, un enunciat P és presentat com a argument possible per a una conclusió R; i, un altre enunciat Q és orientat cap a la conclusió oposada $\neg R$. Aquest segon argument té més força; per tant, l'enunciat $P \wedge Q$ està orientat argumentativament cap a $\neg R$.

D'acord amb això, Garachana (1997, 1998: 601), seguint Traugott i König (1991: 204), defineix la noció de [PREFERÈNCIA] com:

la noció de anterioridad espaciotemporal para expresar la noció de preferencia o de prioridad de un hecho sobre otro. La motivación de esta proyección metafórica se basa en el supuesto de que lo que está antes es mejor, preferible, a lo que viene después, que resulta secundario.

Nosaltres, en canvi, som de parer que més aviat es tracta d'una projecció metonímica. Una extensió d'una inferència invitada vinculada, precisament, amb ‘allò que més ens estimem’, ‘allò que més ens agrada’, ‘allò que preferim’, ‘allò que és important’ acostuma a tenir preferència, a anar al davant. Si P va davant de Q i, més encara (en l'àmbit discursiu), si el parlant/escriptor (Pt/Er) situa dins el seu discurs P abans de Q, pot desaparèixer en l'O/L la inferència que P és preferit/més valuós/més bo que Q i, més encara, que el Pt/Er considera que P és preferible/més valuós/més bo que Q. Això dins un esquema marcat per la subjectivació. Hi entrarà en joc la intersubjectivació quan el Pt/Er preveu la interpretació de l'O/L i pretén de trencar la contraexpectativa d'aquest.

Seguint Traugott (2010), entenem la *intersubjectification* com un procés dinàmic de canvi semàntic que comporta el desenvolupament de marcadors que expressen l'atenció dedicada pel Pt/Er “to the cognitive stances and social identities of the Addressee”. El procés de canvi segueix l'esquema següent: “non-/less subjective > subjective > intersubjective” (Traugott, 2010: 35).

Fins i tot ens és aprofitable el plantejament sobre la intersubjectivació de Nuyts (2005: 14):

An evaluation is subjective if the issuer presents it as being strictly his/her own responsibility; it is intersubjective if (s)he indicates that (s)he shares it with a wider group of people, possibly including the hearer.

Així mateix, entre les funcions essencials vinculades a la *intersubjectification* de Traugott i Trousdale (2014: 10) hi destaquem: l'expressió de la cortesia, és a dir, la manera en què el Pt/Er coneix l'estatus social de l'O/L; i,

la funció metadiscursiva relacionada, p. ex., amb el torn de paraula o la provocació d'una resposta determinada. En aquesta mateixa línia, Narrog (2012) proposa tres tipus de canvi semàntic que es tenen en compte en aquest estudi: *speaker-orientation* (*subjectification*, segons Traugott, 2010; o *speaker perspective*, segons Bell, 2010), *hearer-orientation* (o *intersubjectification*) i *textual/discourse-orientation*.

■ 3 Hipòtesi de treball

Per tant, com hem avançat, *noresmenys* constitueix un “operador escalar”⁴ amb valor invers, que assenyala –o, més aviat, sembla que assenyala o explícita– un terme que correspon a un grau inferior dins del model d’informativitat escalar en qüestió, però, realment, marca –o fa implícit– un grau equivalent.

Pertany als connectors antiorientatius que introdueixen el segon argument, orienta l'O/L cap a la conclusió oposada al primer argument. Sembla que introdueix la preferència per la cosa nova (o rema) –de l'apòdosi–, però no rebutja la cosa antiga (o tema) –de la pròtasi–, sinó que la iguala; per tant, trenca amb la tendència general de la seqüenciació de la [PREFERÈNCIA]. Es caracteritza semànticament per destacar la tesi i pragmàticament per remetre a informació prèviament coneguda o pressuposada pels interlocutors (Cuenca, 1991: 68–69). En aquest sentit, *noresmenys*, com a connector d'abast limitat (Bell, 2010), és fàcilment recognoscible perquè conté un ítem referencial –res ‘cosa’ (< RES llatí, ‘cosa’ o ‘causa’–), la funció del qual és substituir la clàusula de P (enunciat).

En els textos juridicoadministratius i epistolars, *noresmenys* experimenta un procés de modalització per part d'un emissor (l'escriptor, l'escrivà, el copista, el testimoni o el remitent) que té en compte el receptor (el lector, el jutge o el destinatari) en tots els seus aspectes (Traugott / Trousdale, 2014; Nuyts, 2005). Ací, les funcions de cortesia i metadiscursivitat són evidents en tots els valors (de càlcul, d'addició, metadiscursiu i concessiu) de *noresmenys*, sobretot, perquè parlem de situacions comunicatives contraargumentatives: contextos de comptabilitat, de seqüències temporals i dialogades i d'organització discursiva, en què hi ha una anticipació de la res-

4 Simplificant Kay (1990), un “model escalar” és un conjunt de proposicions interrelacionades, compartides com a marc pels interlocutors (com, per exemple, un sistema de valors), i un “operador escalar” és una partícula que focalitza el grau d'informativitat d'aquest model escalar.

posta de l'O/L, de les seves expectatives, entre altres. Així, pren tant la dreuera del Pt/Er, com la de l'O/L, com la del mateix text/discurs (Narrog, 2012). A més, la posició del Pt/Er que usa *noresmenys* és neutra, no se situa ni en P ni en Q. És aquesta localització del Pt/Er la que explica la contraexpectació, l'efecte de sorpresa o de relaxació de l'interlocutor (Bell, 2010).

A la llum de les dades extretes dels nostres corpus (*CICA* i *CIMTAC*), sintàcticament, *noresmenys* tendeix a aparèixer, en posició inicial (23,2%), precedit per la conjunció *E* (31,1%), o bé, en posició parentètica (45,7%). Aquesta mobilitat posicional està vinculada amb la funció semàntica. Normalment, *noresmenys*, adverbi quantificador, se situa en posició intermèdia a causa de la rematicitat. Com hem avançat adés, el *noresmenys* additiu comença a tenir independència sintacticosemàntica i apareix bé en posició inicial bé, després d'una coma, introduint informació nova, semblantment al *noresmenys* amb valor concessiu. En canvi, l'ús metadiscursiu ens presenta un *noresmenys* totalment independent, que sol encapçalar el primer membre de la connexió del discurs. Aquesta mobilitat posicional està vinculada amb la funció semàntica. Normalment, *noresmenys*, adverbi quantificador, se situa en posició intermèdia a causa de la rematicitat. Com hem avançat adés, el *noresmenys* additiu comença a tenir independència sintacticosemàntica i apareix bé en posició inicial bé, després d'una coma, introduint informació nova, semblantment al *noresmenys* amb valor concessiu. En canvi, l'ús metadiscursiu ens presenta un *noresmenys* totalment independent, que sol encapçalar el primer membre de la connexió del discurs.

Abans d'atendre altres usos i construccions de *noresmenys*, fóra convenient assajar un primer itinerari de gramaticalització que ens servís de guia:

- 1) valor de càlcul o de quantificació ('més', 'menys', 'igual') >
- 2) valor d'addició ('a més', 'també', 'igualmente') >
- 3) valor seqüencial metadiscursiu ('així mateix') >
- 4) valor de marcador de rematicitat del darrer terme de la sèrie ('i, finalment') >
- 5) valor de marcador d'oposició completadora ('i, finalment') >
- 6) valor de marcador escalar d'informativitat ('i, finalment') >
- 7) valor de marcador concessiu ('i, finalment, però no menys important').

En el procés de gramaticalització de *noresmenys*, pararem atenció a tots aquests valors i, concretament, a l'hipotètic valor de [CÀLCUL] que s'hi pot copsar, el conseqüent valor de [SUMA], el pas al domini metadiscursiu i, l'adquisició de la [CONCESSIVITAT] que experimenta aquesta unitat entre els s. XIII–XVII.

■ 4 *Noresmenys* adverbí quantificador

Som de parer que, al darrere del *noresmenys* adverbí quantificador, hi ha la noció de càlcul o de quantificació que podríem representar en forma d'una balança com la de la figura 1:

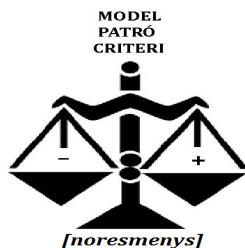

Figura 1. Esquema de la balança conceptual del *noresmenys* adverbí quantificador.

Ateses la imatge de la balança i l'estructura “*no + res + quantificador*”, interpretem *noresmenys* com un adverbí quantificador en relació a un patró, un model o un criteri de tipus cultural. Amb un sentit intermedi situat entre ‘menys’ i ‘més’, conceptualitzem *noresmenys*, amb *res* ‘cosa’ (< RES, ‘cosa’ o ‘causa’), com un adverbí quantificador d’[IGUALTAT]: ‘no és cosa o causa menys X que’, ‘no hi ha cosa o causa menys X que’, ‘hi ha cosa, causa més X que’. No hem d’oblidar, per tant, l’acció del procés de *bleaching* (Traugott, 1990) pel qual les nocions concretes, inicialment aplicables a elements físics, passen a designar elements abstractes, perden el significat concret i es basen en proposicions, i desenvolupen així un sentit convencional més abstracte.

Una de les variants originàries d’aquest significat de [CÀLCUL] és *resnomenys*, apareguda a la primeria del s. XIV. Els exemples, que ací no podem aportar per motius d’espai, mostren aquest primer valor de quantificació, de comptabilitat, d’estimació objectiva de sous (‘monedes’), d’objectes de valor o de comandes a realitzar. Aquest sentit de ‘cap cosa, causa o obstacle no menys’, ‘cap cosa més’, és a dir, ‘cosa igual, ni més ni menys’, és reforçat amb quantitatius numerals.

És d’especial esment, el valor de quantificació que adopta *resnomenys*, amb el sentit de ‘finalment’ (1). Aquest exemple representa un cas de *bridge* (Heine *et al.*, 1991) o de *transitional use* (Goossens, 2000). Un estadi inter-

medi del procés de canvi semàntic, situat entre el significat original i el significat nou, que es caracteritza per ésser indeterminat o ambigu. Ens trobem a la perifèria: entre el valor de [CÀLCUL] (en relació a la quantitat de *novelles* i *affers*), el valor de [SUMA] (de pregàries o comandes) i el valor meta-discursiu (de connexió textual entre el valor de [CÀLCUL] i el de [SUMA]), que veurem tot seguit.

- (1) Fem-vos saber que havem reebuda vostra letra per la qual nos havets significat que [...] de Mònech són exides novellament per dampnificar les nostres terres galees e de Niça ·una· [...]. Item [...] que s'í armen ·X· galees e una nau. E algunes altres novelles [...] Sol·licitan-vos e pregan que la diligència, cura e ànsia vullats haver sobre aquests affers [...] E certificam-vos que nós, per donar socors a la illa e regne de Mallorques, tenim apparellats ·C· homes a cavall [...] e ·VI· ballesters, [...]. E res no menys. Encara si a vós convenia de passar-hi personalment [...] (*La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó* (1343–1349), s. XIV, Carta 388)

Es tracta d'un altre pas en el procés de *bleaching* (Traugott, 1989; 1990): del nivell de representació del món exterior (el físic, el tangible) i interior (el dels interlocutors), al nivell de les relacions discursives. *Noresmenys* viatja de la noció abstracta de càlcul i de quantificació del món i de la situació comunicativa més immediats i concrets, al domini de l'abstracció, el de l'estructura textual. La rutinització d'aquest pas de dominis emergeix en la situació comunicativa i acaba convencionalitzant-se.

Un procés semblant de *bleaching* i de modalització (Marín, 1998), o *subjectification* segons Traugott, que ací no podem atendre, es produeix amb la construcció *res-no-val*, al llarg dels s. XIII–XV, com bé palesa l'ús en fragments dialogats.

Aquest mateix valor es manté fins al s. XVII amb *noresmenys*:

- (2) Dicto die Anthoni Sancho, llochinent de justícia de la present vila de Albalat [...] y [...] Pere Ferrer, notari i escrivà de la cort [...], accedí a la casa de Jaume Borràs a hon sol estar y habitar Pere Ròbio, llaurador de dita vila, axí per a capturar aquell com per a fer escriptió de béns. Y [...] fonch [...] interrogada la muller del dit Pere Rúbio que a hon era lo dit seu marit. La qual respongu[é] plorant que tallaria verema a Beltran Basinach, de dita vila, y *no res menys*. [...] E axí la cort se'n tornà en blanch. (*Vint processos criminals d'Albalat de la Ribera*, s. XVII, p. 104)

La [QUANTIFICACIÓ] i el [CÀLCUL] equitatius alberguen, alhora, la noció de [COMPARACIÓ]. De fet, l'ús de *noresmenys* representava (s. XIII–XIV) ‘presentar com a iguals a base d’una semblança real o imaginària’ (DIEC2) elements comptables o incomptables. Prova d’aquesta operació és la correlació de *noresmenys* amb adverbis de quantificació com ara *molt*, *més*, *pus*, *tant*, *aytant* i *axí* (3 i 4):

- (3) [...] [i] [així], com no fos deguda proporció de la flama a la dita metxa e l’oli poria finir-se tost, que, posat que la flama fos ben gran e l’oli ab la metxa fos *molt*, *no res menys* poria ésser *molt més* la flama, que tost consumaria l’oli ab la metxa no obstant que fos molt, o *tanta* poria ésser la metxa ab l’oli que suffocaria dita flama e la apagaria. (*Quesits o perquens*, s. xv, p. 167)
- (4) Donchs, segons aquella regla de Aristòtil, in primo Posteriorum que diu: Propter unumquodque tale et illud magis [...]. *No-res-menyis*, com diga Aristòtil en la sua Ètica que lo bé, *aytant* com és *pus* comú, *aytant* és *pus* alt, e *pus* divinal e digne de major amor e honor [...] (*Lo Dotzè del Crestià*, s. xv, p. 338)

■ 5 *Noresmenys* connector additiu

Com és d’esperar, d’acord amb la dinàmica del canvi lexicosemàntic (segons els principis de semblança de família; Geeraerts, 1997), el valor additiu és un derivat del quantitatiu o de càlcul inicial en la mesura en què ‘calculem, més o menys, en relació amb algun patró’, ‘sumem o restem coses, causes, o obstacles, d’acord amb algun criteri?’

Inicialment, s. XIII–XIV, *noresmenys* no destaca la preferència pel fragment que introdueix, i tampoc no rebutja el fragment precedent. De fet, com ja assenyalava Par (1923: 411), “la coordinació copulativa pot ésser, a més, establerta mitjançant adverbis i locucions adverbials conjunctives. [...] Així tenim [...] en català ‘a més, noresmenys, altresí’, etc.”. En efecte, *noresmenys* actua de la mateixa manera que *a més* o *a més a més*: de connector additiu o continuatiu (Fabra, 1922).

No sols incorpora el fragment nou, sinó que tracta d’equiparar-lo amb l’anterior, i, així, crea una preferència equitativa entre els elements (Teoria de l’Escalaritat i de la Preferència, cf. *supra*). Tot, d’acord amb el cànon triat pel Pt/Er tenint en compte el cànon (compartit o no) pel receptor (Teoria de la (Inter)subjectivació, cf. *supra*). Tornem, doncs, a l’esquema d’imatge

de la balança. Ara, a mesura que avança la situació comunicativa, és a dir, el discurs, l'enumeració, s'hi van afegint peses; però, no sols a un plat, sinó a tots dos. I, tot i que es tracta 'd'afegir coses o causes', 'de sumar coses o causes' —especialment, remes a temes—, continuem amb la idea d'[IGUALTAT QUANTITATIVA] entre 'coses o causes' d'acord amb un mateix patró (el del Pt/Er + el de l'O/L + el del text/discurs).

Els exs. (5) i (6) transmeten aquest valor de [SUMA] —d'objectes de valor i d'ordres a complir— corroborat per la correlació amb la conjunció copulativa, i, amb un *encara*, també, additiu,⁵ amb un matis de preferència (inter)subjectiva:

- (5) Ordonam *encara* que de ·VI· en ·VI· anys en la festa de Nativitat de Nostre Senyor sia appareylat e fet novellament un lit de drap d'aur e de vellut o d'altres draps de seda richs, ab cobertor [...] *Encara* ·V· coxins d'aquell mateix drap, obra e color per seer, e [...] los dos majors que·ls altres seran. *Norresmenys* draps de lana per estendre en terra ·X·[...] en colors e obrages sien semblants al dit lit. *E volem* *encara* que [...] se face ·I· lit ab sos appareylaments deguts [...] en la cambra nostra de consell [...]

(*Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, s. XIV, p. 166)

- (6) —E digau, donzella, què dien les creatures si elles són veu?— Respòs Simplicitat: —Pare, dien la bondat de Nostre Senyor, [...]; dien, per semblant, la sua magnitud de virtut [...]; dien, *no res menys*, la bellesa, fortalesa, dolçor, saviesa e amor y potència e totes les virtuts de Nostre Senyor. (*Spill de vida religiosa*, s. XV, p. 34r)

No és estrany de trobar algun cas de *noresmenys* amb valor de [SUMA], però negativa, acompanyat per la conjunció copulativa *y*, i per verbs, partícules, construccions i connectors negatius (*no sols no, mes* *encara* i *n*). A les *Corts de Montsó*, *noresmanco*⁶ —variant de *noresmenys* al s. XVI— apareix amb aquest sentit:

- (7) Micer Garau Mascaró, syndich de Vilafranca de Panadès, diu que per quant la dita vila y universitat de Vilafranca de Panadès [...] per [...] una supplicatió presentada [...] al bras ecclesiàstich, [...] de concedir-li

5 Cf. Pérez Saldanya / Salvador (1995: 87) qui expliquen que "*encara*, sovint precedit d'una conjunció coordinant, pot contribuir a l'organització de la cadena textual".

6 Hem atestat *manco* a darreries del s. XV.

alguns llocs de diputats y oïdors en la casa de la Deputació de Catalunya, y encara fins lo dia de avuy *no sols no* és estada provehida per dit bras bras ecclesiàstich, *mes encara ni* legida *ni* feta menció alguna de aquella, de hahont per *no* voler legir *ni* provehir aquella manifestament apar la voluntat de dit bras de denegar y *no* voler concedir lo que tant justament en aquella és demanat y supplicat; y *noresmanco* apar la manifesta injustícia y gravetat de dita universitat, [...] agravada en ésser denegat lo que altres que no són de major qualitat, auctoritat y ser que dita vila [...] (*Corts generals de Montsó*, s. XVI, p. 361)

■ 6 *Noresmenys* connector metadiscursiu

Com hem avançat, i d'acord amb la tendència descrita per Traugott (1989; 1990) sobre el pas dels significats contextuals (externs o interns) a l'àmbit cotextual, el *noresmenys* unitat referencial o perceptual adquireix el valor metadiscursiu i esdevé estructurador del text.

Arribats ací, hem de tenir presents els conceptes de *tematicitat* i de *rematicitat*, ja apuntats adés. *Noresmenys* actua com a matisador (Cuenca, 1990), ja que, sobretot en posició intermèdia, marca el límit entre el tema i el rema. Completa l'inventari: introdueix el terme més remàtic de l'estructura, en aquest cas, enumerativa i el connecta amb la resta de termes precedents, ja enumerats, i, per tant, temàtics. Així, contribueix a l'organització de la progressió textual o metadiscursiva. L'addició i la metadiscursivitat es manifesten conjuntament en forma de seriació enumerativa i posen l'èmfasi en l'element més remàtic: el darrer.

L'*emfasització de la informativitat* (o *strengthening of informativeness process*, Traugott, 1989; o *context-induced reinterpretation*, Heine et al., 1991) és un altre dels processos pel qual es convencionalitzen, es rutinitzen i, doncs, es gramaticalitzen, una sèrie d'implicatures conversacionals. Primer, el Pt/Er té consciència del significat literal de la paraula, i l'associa amb un significat idiomàtic nou (que sorgeix a través de la implicatura), i, després, perd la consciència del significat original, i manté només el significat conversacional. En el cas de *noresmenys*, podríem inferir que, com a darrer membre d'una sèrie plurimembre, en què s'hi ha anat afegint ítems, és a dir, quantificant i, doncs, sumant, el fragment que introdueix ha de tenir, de la mateixa manera que els fragments precedents, una alta pertinència informativa.

Per tant, defensem la capacitat anafòrica i catafòrica del connector. La remissió necessària a una clàusula anterior, explícita primer en la situació

comunicativa i, després, en el discurs. És el que Chen (2000: 105), en l'estudi dels *concessive markers in Early Modern English*, vincula amb les anomenades “expressions that help affirm the factuality of the consequent situation”; aquelles que remetien a l'antecedent d'alguna manera expressant *similarity, continuance and immutability*.

Noresmenys també té una funció catafòrica, ja que destaca –o sembla que destaca– i emfasitza el darrer element acceptable d'una escala, els membres de la qual equipara. Aquest valor és justificat per una implicatura de contraexpectativa, pròpia dels *counterexpectative markers* (cf. *supra*). L'últim terme acceptable de l'escala (ni el més, ni el menys informatiu en l'escala d'acceptabilitat restrictiva) evoca la noció de límit restrictiu i pot ser usat en situacions argumentatives, a favor o en contra. Així, doncs, en tots els exemples de *noresmenys* aportats fins ara, eren tan importants els primers elements inventariats com el darrer. La rutinització d'aquesta tendència és el motor de la gramaticalització, de la construccionaltzació (Traugott, 1989; 1990; Traugott / Trousdale, 2014).

El fragment següent il·lustra l'entrada de *noresmenys* quantificador additiu en l'àmbit de la metadiscursivitat; sobretot, perquè destaca les raons o els requisits que corresponen a diferents graus de l'argumentació per a ser cambrer –emfasitzat, sobretot, per l'ordinació–, però, realment, marca el mateix grau, un grau equivalent.

- (8) Cambrer és dit un ofici que quasi és segons secretari. E aquest tal deu tenir la cambra de son senyor ben ordenada e aparellada. E deu ésser sempre ab [son senyor] [...]. E après ajut a vestir a son senyor [...]. E *no res menys* deu ésser home molt callat quant al món sia possible [...] (*Llibre de coch*, s. XVI, p. 34)

El que empeny el pas de *noresmenys* al domini metadiscursiu són dues projeccions: la primera, la projecció de l'esquema d'imatge de la balança sobre el text, concretament, la comparació de base metafòrica del pes dels arguments amb el pes de les peses; i, la segona, la de la seqüència escalar ordinal derivada de la noció d'[ANTERIORITAT] i de [PREFERÈNCIA] (Garañana, 1998: 602).⁷ Així, comença a funcionar, a nivell metadiscursiu, com un organitzador de la matèria que assenyala la validesa de les dues opcions presentades.

7 En Martínez (en preparació) assagem una explicació de base metonímica.

Aportem tres exemples: un de dos *noresmenys* additius concatenats (9); un altre en què, en el mateix fragment, apareixen combinats un *noresmenys* i un *noresmanco* additius metadiscursius (10); i un altre de *noresmenys* connector metadiscursiu glossador de fragments en llatí (11):

- (9) E *no resmenys* procehiren a veure ocularment dits senyors [...], los colps que sor Joana, donada de dit monestir, tenie y veren com [...] tenie hun pegat al morro de dalt, [...] unflat, e veren molta sanch star per la samarra [...]. E *no resmenys* dix dita sor Joana que tenie lo genol y cuyxa squerra unflat [...]. (*La llengua i els processos de crims a la Lleida del segle XVI*, s. XVI, Fol. 24v)
- (10) [...] a la ciutat de Gerona, la qual [...] no volent [...] contribuir en dites obres per les sobredites rahons y perquè [...] és franca y llibera de tota contributió y exactió; *noresmenys*, foren los jurats de la dita ciutat presos y capturats [...] molt temps, ab gran dany y gastos [...]; y *noresmanco*, proseguiren dits oficials en executar per dita contributió a molts habitants [...] (*Corts generals de Montsó*, s. XVI, p. 648)
- (11) Charitas nunquam excidit [...] E *no res menys* podem per aconseguir la glòria de Peradís aplicar en açò lo que lo beneventurat sanct Hierònym ha scrit en ·I· libro super, dient axí: Non memini me legisse [...] (*Cròniques d'Espanya*, s. XVI, p. 192)

■ 7 *Noresmenys* connector concessiu

Com ja hem suggerit adés, l'evolució semàntica del valor [ADDITIU] al valor [CONCESSIU] no és exclusiva de *noresmenys*; la major part dels connectors concessius en moltes llengües han passat alguna seqüència additiva, condicional i/o temporal, o presenten algun tipus d'afinitat entre diversos dominis conceptuals, al llarg del seu procés de gramaticalització, com *encara* o *tot i això* (cat. antic), *quand même* o *toutefois* (fr. antic), *todavía* o *a pesar de que* (esp. antic), *also* o *while* (angl. antic), *bei alledem* (al. antic) (König, 1985: 263; 1988: 10).

L'origen concessiu de *noresmenys*, o dels equivalents en altres llengües⁸ es troba en la “convencionalització d'una implicatura conversacional” (Traugott / König, 1991). Es manté *no-re(s)-menhs*, *no-re-mens*, *no arres mench* en occità –gascó i llenguadocià–; *néanmoins* en francès;⁹ *nondimeno* en italià; i

8 Cf. ‘minus’ a l'FEW.

9 Cf. ‘nientmoins’ i ‘néanmoins’ a l'ATILF, al DMF i al *Dictionnaire français-occitanien*.

nevertheless o *nonetheless* en anglès (cf. Chen, 2000; König, 1985; 1988). En particular, el valor concessiu, que anteriorment era un simple matis implicat per determinats contextos discursius, s'independitza progressivament del valor de càlcul-additiu originari, es rutinitza i esdevé convencional. D'acord amb König (1985: 161), es basa en el principi pragmàtic de l'enriquiment interpretatiu. Es tracta del procés de la convencionalització de la 'inferència invitada' (Grice, 1975) de [SIMULTANEÏTAT]/[IGUALTAT] (o *unhindered continuation*) feta per l'O/L. Aquesta implicatura provocada pel Pt/Er, tenint en compte la situació comunicativa, però no esperada per l'O/L, pot ésser la següent: *noresmenys* és un marcador d'integració lineal que pauta la progressió enumerativa del discurs (Pérez Saldanya / Salvador, 1995: 94), i, si no hi ha una suspensió entonativa o discursiva, el fragment que introdueix ha de tenir, de la mateixa manera que els fragments precedents, una alta pertinència informativa. És aquesta no previsió, aquesta ruptura de la seqüencialitat discursiva no esperada, el que esdevé sorpresa, o obstacle, i genera la [CONCESSIVITAT]. Vegem (12) i (13):

- (12) Regla universal és dels metges que tot animal vell és de poch nodriment e dur de payr. Lo moltó, donchs, quant és vell, bé que sia de natura més secca que quant era de un any, *no res menys* és de manco calt spirit e sanch, en tant que a la natura nostra no és convenient. (*Quesits o perquens*, s. XV, p. 88)
- (13) —[...] ¿No pots pensar que delirà dels cels, dels vents, e de la terra, e dels inferns, e encara de la mar, los noms de Júpiter, de Juno, de Plutó e de tu, e ·s farà senyor de tot? Pensa, *norresmenys*, que aquest no permetrà que aquesta gent morisca impla la foguejant casa de Plutó, ans, [...] los girarà a creure en aquell Anyell qui portà los pecats del món. (*Curial e Güelfa*, s. XV, p. 284)

Es podria dir, per tant, que som dins una zona nocional que sorgeix entre l'[ADDICIÓN] i la [CONCESSIVITAT]. De fet, podem considerar aquest tipus de construcció metadiscursiva additivo-concessiva com una categoria pragmàtica que, partint d'un domini cognitiu inicial de [SUMA], a causa d'una desviació pragmàtico-discursiva, transmet el significat concessiu amb un matis de grau afegit (*intersubjectification*; Traugott, 2010).

La construcció concessiva il·lustra la negociació entre el Pt/Er i l'O/L: la pròtasi de la concessiva incorpora una proposició i un punt de vista (el de l'O/L) que està en oposició a l'assertió del mateix Pt/Er, incorporada en la clàusula principal; el punt de vista de la pròtasi pot procedir directa-

ment de l'O/L o, com en l'exemple, pot haver estat inferit pel Pt/Er. La construcció concessiva resultant és “primarily textual in the sense of connecting proposition” (Narrog, 2012: 47). Cosa interessant a destacar per al nostre estudi, Narrog (2012: 47) conclou que la pròtasi concessiva condensa “grammaticalized polyphonic (diachronic) structures, rendering voices of two or more discourse participants” (cf. també Martines, 2015).

Com avançàvem adés, convé destacar, doncs, la funció modalitzadora, subjectificada i intersubjectificada (Traugott, 2010; Narrog, 2012) de *noresmenys*: marcar l'actitud del Pt/Er envers unes expectatives i contraexpectatives dins el marc de la construcció concessiva, tenint en compte l'O/L i el discurs. Dit d'una altra manera, entre les funcions discursives de la concessivitat, íntimament relacionades amb la intencionalitat (contra)argumentativa, Grote *et al.* (1997) en distingeixen tres: a) convèncer; b) presentar les falses implicatures; i, c) informar sobre els esdeveniments sorpresa o les expectatives a l'O/L.

L'engranatge de la [CONCESSIVITAT] comporta, com podem observar, la presentació d'una tesi donada (normalment implícita, pressuposada) destinada a ser rebutjada per l'assertió d'una antítesi més forta. Parlem del Principi de Cooperació, segons el qual la tesi serà presentada amb el grau més alt d'informativitat i de pertinència. Com més rellevant serà l'objecció, és a dir, la sorpresa o l'acte inesperat, més contundent serà la força argumentativa (Pérez Saldanya / Salvador, 1995: 100) i la informativitat d'aquesta antítesi. Segons Toulmin (1958), la [CONCESSIVITAT] implica, no sols, rebutjar la conclusió d'un argument, estant d'acord amb la premissa, sinó també assumir la garantia (*warrant*) de l'argument. D'aquesta manera, en l'ús de *noresmenys* que fa Eiximenis en l'exemple (14) trobem que per rebutjar la conclusió de 'Arcadius no vol continuar governant Atenes', el Pt/Er accepta i quasi 'concedeix' la premissa de l'argument i, a més, assumeix les inferències invitades: 'Arcadius no és un home interessat, profitós o corrupte', 'Arcadius tenia problemes en el seu govern' i 'Arcadius no és un home venjatiu':

- (14) Recompta [...] la dita ystòria que Arcadius, noble ciutadà e aprovat en regiment en Atenes, si fo pregat per los de Atenes que volgués continuar son regiment [...] E respòs que [...] —Ara, [...] l'om qui regiment té molt de temps, per força à ha offendre molts, les quals offenses porten aquells qui's seguexen per temps en lo linatge d'om sens lur colpa, car los offesos, pus no-s poden venjar d'om tinent lo regiment, vengen-se dels següents e dels acostats a hom. *No-res-menys*, yo, quant

és en mi, vull perpetuar ma casa e mon estament, la qual cosa no poria fer tenint longament regiment, car per força hauria a pendre a vegades queucom, contra ma consciència, de les gents e de la comunitat, qui-m corrompria tot ço que hé ben guanyat, e per la maylla perdria lo diner. (*Lo Dotzè del Crestià*, s. XV, p. 207)

Una noció estretament vinculada amb la concessivitat és la pragmàtica de la negació (Givón, 1978: 179). És sabut que la negació arriba a ser total en un context en què l'afirmació ja ha estat discutida, o en què el Pt/Er assumeix la creença o la familiarització de l'O/L amb l'afirmació en qüestió. Així, aquest principi suggereix que la pressuposició concessiva, part del significat convencional de *noresmenys*, comença amb una implicatura conversacional. A causa d'aquesta restricció en l'ús de la negació, la construcció 'p *noresmenys* q' suggereix que l'enunciat 'q donat p' no és esperat, o expectat, si no més aviat, contraexpectat –i, doncs, concessiu i contraargumentatiu–. Vegem els exs. següents:

- (15) Enaprés, volem que a Nós l'armador faça sagrament e homenatge que per fet seu dampnatge a nostra persona no vendrà, ans esquivarà per son poder aquell lo qual sabés a Nós en qualque manera poder esdevenir, majorment per aquelles coses les quals a la sua custòdia són comeses, e allò a Nós *noresmenys* revelar no trigarà. (*Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, s. XIV, p. 102)
- (16) Los lochs, donchs, qui són entre los dos tròpichs són menys calts que los lochs qui són sota los tròpichs, per ço com, acabat que lo sol pas dues vegades l'any sobre lurs caps, *no res menys* no y atura tant com fa sota los tròpichs. (*Quesits o perquens*, s. XV, p. 162)
- (17) Ítem, se queixa la dita vila que, essent [...] disposat que los jurats, pahers o cònsols de les universitats de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya y los syndichs de aquelles, en temps que fan son exercissi per deffensió [...], no puguen ser presos, encarcerats ni arrestats, *noresmanco* lo dit governador no duptà en los anys passats pendre y traure [...] a Antoni Trinyach, leshores cònsol en cap de la vila de Perpinyà, [...] [e] lo aportà pres [...] (*Corts generals de Montsó*, s. XVI, p. 680)

Com bé proposa Chen (2000: 91), la gramaticalització dels connectors concessius està motivada per la necessitat d'emfasitzar o d'expressar explícitament algun aspecte de les propietats semàntiques i pragmàtiques de la

[CONCESSIVITAT]. Analitza les ‘unitats que ajuden a afirmar la facticitat de la conseqüència’ (“expressions that help affirm the factuality of the consequent situation”) com ara *nevertheless –noresmenys*, en el nostre cas—. De fet, la veracitat de la conseqüència –segon membre, introduït per *noresmenys*– no deixa de ser vàlida per l’adversitat de la situació expressada per l’antecedent –primer membre–; fet que emfasitza la relació concessiva.

Molts d’aquests connectors són tardans i provenen de diverses fonts. Segons l’origen, els components i el desenvolupament diacrònic d’aquests, König (1988: 267–268) en diferencia cinc, de les quals ens interessen: la quantificació universal i la co-ocurrència o la co-existència.

Pel que fa al primer grup, en moltes llengües els connectors concessius estan formats per un component que també és usat com un quantificador –que pot ésser definit o indefinit–. Resulta molt més obvi si, a més dels quantificadors universals genuïns, afegim aquells que marquen expressament la noció de [FREE CHOICE] –segons König–. En el nostre cas, com ja hem vist anteriorment, *res i menys* (i, posteriorment, també, *gens*).

Els membres del segon grup impliquen la co-ocurrència o la co-existència de dos fets part del significat literal. Aquesta implicació pot ser expressada de tres maneres diferents: a) afirmant que ‘p no preveu q’; b) afirmant que q, o l’agent responsable d’aquest, no para atenció a q; i c) afirmant la simultaneïtat de p i q, o la continuació, sense obstacles, de ‘q donat p’.

El nostre corpus ens forneix de diverses mostres que il·lustren els tres tipus de *noresmenys* concessiu co-ocurrent o co-existent amb el sentit d’ordenador del discurs concessiu ‘i, finalment, però no per això menys important’ (s. XV):

- (18) —Senyor, a mi no és novell que los hòmens muyren inmutablement en aquella hora que Déus ha ordonat. Cuydats que no·m record ço que·n dix Job?: “Breus són los dies de l’hom lo nombre dels seus mesos envers Tu és, termes li has constituïts qui no poran ésser passats”. E *no res menys*, ço que vós, senyor, me havets dessus provat: que la ànima no pot exir del cors quant se vol, ni romanir-hi quant lo seu Creador la ·n mana exir. (*Lo Somni*, s. XIV, p. 122)
- (19) *La primera* és aquesta: Legim, distincione ·LXVI· in Decretis[...]. *La segona* rahó és aquesta: [...] De voto et voti redempcione [...]. *No-res-menys* com Déus haja manat e dit, indistinctament, no faràs furt, per lo qual manament és vedada tota rapina e tota violència, [...] (*Lo Dotzè del Crestià*, s. XV, p. 360)

- (20) [166] “ça casa” per “la casa”/[167] “es pa” per “pa”/[168] nosaltres “anem” per “anam”/[...] [173] *no res menys*, entre persones de bon ingeni e experiència, fàcilment se coneix dits vocables ésser de Empurdà, o de Urgell, o de Mallorca, o de Xàtiva, de les muntanyes o pagesívols, dels quals no acostumen usar los cortesans ne elegants parladors e trobadors (*Regles d’esquivar vocables*, s. XV, p. 120)

Cal recordar la construcció *no per ço menys* amb la qual s’havia emparentat el naixement del *noresmenys* concessiu, documentada a la darrera del s. XIII amb el sentit clarament anafòric de ‘no per això menys’, ‘no obstant això’, ‘tanmateix’. Deixem l’estudi d’aquesta variant medieval per a una altra ocasió.

La darrera documentació del *noresmenys* concessiu és del XVII (21), ja que, com afirma Coromines “no ha reeixit l’intent d’alguns escriptors de la post-Renaixença de restaurar *noresmenys* a la llengua literària moderna”.

- (21) [...] dia de sent Vicent màrtir tot lo que es dirà del dia de sent Vicent Ferrer. Y encara que este gloriós sant naixqué a cinch de abril, y per consegüent és aquest son propi dia, *noresmenys* la sua festa es celebra tots los anys lo dilluns immediate següent a la dominica in albis, per ço que lo dit dia de cinch de abril, de ordinari acostuma venir en Semana Santa o [...] (*Llibre de les assistències i funcions* de Juan Baptista de Valda, s. XVII, p. 110)

■ 8 Conclusions

Els resultats d’aquesta recerca són els següents:

a) El procés de gramaticalització de *noresmenys* pot resumir-se cronològicament així: als s. XIII–XIV, comença amb un valor de càlcul o de quantificació (‘més’, ‘menys’, ‘igual’) que evoluciona cap al d’addició (‘a més’, ‘també’, ‘igualmente’). Al s. XIV, aquests valors passen del plànol contextual al cotextual i apareix el valor seqüencial metadiscursiu (‘així mateix’). Cap al s. XV, s’hi afegeix el de marcador de rematicitat del darrer terme de la sèrie (‘i, finalment, a l’últim’). Entre els s. XV–XVI, la rutinització i la convencionalització d’aquests valors donen pas al de marcador d’oposició completadora (‘i, finalment, a l’últim’), derivat del de marcador escalar d’informativitat (‘i, finalment, a l’últim’). És llavors quan es comença a matisar el de marcador concessiu (‘i, finalment, a l’últim, però no menys important’) que es mantindrà fins a la darrera del s. XVII.

b) El joc de la [CONTRAEXPECTACIÓ] és clau en la contraargumentació. La negociació o l'intercanvi d'arguments i d'opinions entre els interlocutors –Pt/Er i O/L– és introduïda per la noció cognitiva de la [CONCESSIVITAT]. Són els connectors els encarregats d'enllaçar la dinàmica de la realitat comunicativa amb la discursiva. Els concessius, com en el seu moment *noresmenys*, remetent a un context de [CÀLCUL] físic i abstracte que desemboca en la [CONCESSIVITAT] contraargumentativa.

c) La recursivitat que s'observa en l'evolució des d'un significat de [CÀLCUL] a un de [PREFERÈNCIA], de [SUMA], de [SIMULTANEÏTAT] fins a un altre de [CONCESSIVITAT] és una manifestació més de la regularitat del canvi semàntic (Traugott, 1989; Traugott / Dasher, 2002). Aquesta afinitat entre diferents dominis conceptuals, manifestada sincrònicament per una gran varietat de llengües (König, 1985), corrobora la hipòtesi de la Lingüística Cognitiva: l'existència d'una xarxa de nodes semàntics compartits, d'una arrel cognitiva comuna darrere de cada peça lingüística, en constant evolució. ■

■ Bibliografia

■ Diccionaris

Centre National de la Recherche Scientifique (1971–1994): *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, Paris: Gallimard.

DCVB = Alcover, Antoni / Moll, Francesc de Borja (1985): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma: Moll.

DECat = Coromines, Joan (1995): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial / La Caixa.

DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (ed.) (2007): *Diccionari de la llengua catalana*, <<http://dlc.iec.cat/>> [19.09.2016].

DMF = ATILF, CNRS / Université de Lorraine (2010): *Dictionnaire du Moyen Français*.

FEW = Wartburg, Walther von (1888–1971): *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, <<https://apps.atilf.fr/lecteurFEW/lire/62/127?DMF>> [19.09.2016].

Piat, Louis (1894): *Dictionnaire français-occitanien donnant l'équivalent des mots français dans tous les dialectes de la langue d'oc moderne*, vol. 2, Montpellier:

Imprimerie Centrale du Midi, <<https://ia801407.us.archive.org/26/items/dictionnairefran02piat/dictionnairefran02piat.pdf>> [19.09.2016].

■ Corpus de textos

CICA = Torruella, Joan (dir.) / Martines, Josep / Pérez Saldanya, Manuel (2008): *Corpus Informatitzat del Català Antic*, <<http://seneca.uab.es/sfi/cica>> [19.09.2016].

CIMTAC = Martines, Josep / Martines, Vicent (dirs.): *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*, Alacant: ISIC-IVITRA.

■ Obres teòriques

Anscombe, Jean-Claude / Ducrot, Oswald (1983): *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles: Mardaga.

Antolí, Jordi / Sánchez, Elena (2014): «El Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC)», *Estudios Hispánicos* 22, 117–121.

Bach, Carme (2009): «*Al cap i a la fi, en fi i en definitiva*: tres marcadors discursius vehiculadors de la reformulació conclusiva en català», *Revista de lengües y literaturas catalana, gallega y vasca* 14, 15–33.

Badia i Margarit, Antoni (1962): *Gramàtica catalana*, 2 vols., Madrid: Gredos.

Barrenechea, Ana / Manacorda De Rosetti, Mabel (1971): *Estudios de gramática estructural*, Buenos Aires: Paidós.

Bell, David (2010): «*Nevertheless, still and yet*: concessive cancellative discourse markers», *Journal of Pragmatics* 42:7 (*Linguistic and cognitive aspects of reference*), 1912–1927.

Chen, Guohua (2000): «The grammaticalization of concessive markers in early modern English», in: Fischer, Olga (ed.): *Pathways of change: Grammaticalization in English*, Amsterdam: John Benjamins, 85–110.

Cuenca Ordinyana, Maria Josep (1989): «La connexió textual: l'adversativitat en el nivell textual», *Caplletra* 7, 93–116.

— (1990): «Els matisadors: connectors oracionals i textuais», *Caplletra* 8, 149–167.

— (1991): *Les oracions adversatives*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- / Massip, Àngels (2005): «Connectors i processos de gramaticalització», *Caplletra* 38, 259–277.
- Dik, Simon (1968): *Coordination. Its implications for the theory of general linguistics*, Amsterdam: North-Holland.
- Fabra, Pompeu (1922): *Gramàtica catalana*, Barcelona: IEC.
- Franchini, Enzo (1986): *Las condiciones gramaticales de la coordinación copulativa en español*, Bern: Francke.
- Garachana, Mar (1997): *Los procesos de gramaticalización. Una aplicación a los conectores contraargumentativos*, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1998): «La noción de preferencia en la gramaticalización de *ahora (que)*, *ahora bien*, *antes*, *antes bien* y *más biens*», in: Cifuentes, José Luis (ed.): *Estudios de lingüística cognitiva*, vol. 2, Alacant: Universitat d'Alacant, 593–614.
- (2014): «Gramática e historia textual en la evolución de los marcadores discursivos. El caso de *no obstante*», *RILCE* 30:3, 959–984.
- Geeraerts, Dirk (1997): *Diachronic prototype semantics: a contribution to historical lexicology*, Oxford: Clarendon Press.
- Givón, Talmy (1978): «Negation in language: pragmatics, functions, ontology», in: Cole, Peter (ed.): *Pragmatics*, vol. 9, New York: Academic Press, 69–112.
- Goldberg, Adele (1995): *Constructions: a construction grammar approach to argument structure*, Chicago: University of Chicago Press.
- Goossens, Louis (2000): «Patterns of meaning extensions, 'parallel chaining', subjectification, and modal shifts», in: Barcelona, Antonio (ed.): *Metaphor and metonymy at the crossroads. A cognitive perspective*, Berlin: Mouton de Gruyter, 149–169.
- Grice, Paul ([1967] 1975): «Logic and Conversation», in: Cole, Peter / Morgan, Jerry (eds.): *Syntax and semantics*, vol. 3, New York: Academic Press, 41–58.
- Grote, Brigitte / Lenke, Nils / Stede, Manfred (1997): «Marking concessions in English and German», *Discourse processes* 24:1, 87–117.
- Heine, Bernd / Ulrike, Claudi / Hünemeyer, Friederike (1991): *Grammaticalization*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Hopper, Paul / Traugott, Elizabeth Closs ([1993] 2003): *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kay, Paul (1990): «Even», *Linguistics and Philosophy* 13, 59–111.

- König, Ekkehard (1985): «Where do concessives come from? On the development of concessive connectives», in: Fisiak, Jacek (ed.): *Historical semantics – Historical word formation*, Berlin et al.: Mouton, 263–282.
- (1988): «Concessive connectives and concessive sentences: cross-linguistic regularities and pragmatic principles», in: Hawkins, John (ed.): *Explaining language universals*, vol. 6, London: Blackwell, 145–166.
- Marín, Maria Josep (1998): «Una proposta gramatical per a la definició i la caracterització dels connectors», *Llengua & Literatura* 9, 207–234.
- Martines, Josep (2015): «Diacronia i neologia: canvi semàntic, subjectivació i representació del pensament. El català *esmar*, des de ‘taxar’ fins a ‘inferir’ i ‘imaginar’ i més enllà», *Caplletra* 59, 221–248.
- Martínez, Caterina (en preparació): *La gramaticalització dels connectors contraargumentatius en català modern*, Alacant: Universitat d’Alacant (tesi doctoral).
- Narrog, Heiko (2012): *Modality, subjectivity and semantic change: a cross-linguistic perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- (2014): «Beyond Intersubjectification. Textual uses of modality and mood in subordinate clauses as a part of speech-act orientation», in: Brems, Lieselotte / Ghesquière, Lobke / Van de Velde, Freek (eds.): *Intersubjectivity and Intersubjectification in Grammar and Discourse*, Amsterdam: John Benjamins, 29–52.
- Nuyts, Jan (2005): «Modality: overview and linguistic issues», in: Frawley, William (ed.): *The expression of modality*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 1–26.
- Par, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle / Barcelona: Max Niemeyer / Foment de Pietat Catalana.
- Pérez Saldanya, Manuel / Salvador, Vicent (1995): «Fraseologia de l’encara i processos de gramaticalització», *Caplletra* 18, 85–108.
- Pons Rodríguez, Lola (2015): «Prejuicios y apriorismos en la investigación histórica sobre marcadores discursivos (con algunas notas sobre *así las cosas*)», in: Borreguero, Margarita / Gómez-Jordana, Sonia (eds.): *Marqueurs du discours dans les langues romanes: une approche contrastive*, Limoges: Lambert Lucas, 285–303.
- Ruaix, Josep (1975): *El català en fitxes*, vol. 2, Barcelona, Moià: Ruaix.
- Sanchis Guarner, Manuel (1950): *Gramàtica Valenciana*, València: Torre.
- Schiffrin, Deborah (1987): *Discourse markers*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Toulmin, Stephen (1958): *The Uses of Argument*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Traugott, Elisabeth Closs (1989): «On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change», *Language* 65, 31–55.
- (1990): «From less to more situated in language: the unidirectionality of semantic change», in: Adamson, Sylvia M. et al. (eds.): *Papers from the Fifth International Conference on English Historical Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 496–517.
- (2010): «Revisiting Subjectification and Intersubjectification», in: Davidse, Kristin et al. (eds.): *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, Berlin: Mouton de Gruyter, 29–70.
- / Dasher, Richard (2002): *Regularity in Semantic Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- / König, Ekkehard (1991): «The semantics-pragmatics of grammaticalization revisited», in: Traugott, Elisabeth / Heine, Bernd (eds.): *Approaches to grammaticalization*, vol. 1, Amsterdam: John Benjamins, 189–218.
- / Trousdale, Graeme (2014): *Constructionalization and constructional change*, Oxford: Oxford University Press.
- Veny, Joan (1993): *Dialectologia filològica*, Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

■ Caterina Martínez Martínez, Universitat d'Alacant, Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA / Departament de Filologia Catalana, Apartat de correus 99, E-03080 Alacant, <caterinamartinez@ua.es>.